

Катерина Петрівна Силенок,

Національний науковий центр

«Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (м. Харків),

лабораторія теоретичних досліджень, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності (науковий співробітник);

 <https://orcid.org/0000-0001-9355-5010>,

e-mail: sulenokkateruna@gmail.com;

Олена Юрївна Грошева,

Харківський апеляційний суд (голова),

Національний науковий центр «Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (аспірантка), м. Харків;

 <https://orcid.org/0000-0003-1858-4502>,

e-mail: e.grosheva63@gmail.com

**ДО ПИТАННЯ ПРО КОМПЛЕКСНІ СУДОВІ ЕКСПЕРТИЗИ
ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ КОНТАКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

Проаналізовано теоретичні напрацювання, присвячені методології комплексних судово-експертних досліджень. Придільено увагу аналізу стану правового й методичного забезпечення питань призначення та проведення комплексних експертиз. На прикладі комплексної судової експертизи встановлення факту і обставин контактної взаємодії об'єктів серед головних проблем доведено недостатність методичного забезпечення такого різновиду досліджень та обгрунтовано необхідність розроблення загальної й окремих методик.

Ключові слова: комплексні експертизи, методичне забезпечення, методика, реєстр методик проведення судових експертиз, законодавство, комплексна судова експертиза встановлення факту й обставин контактної взаємодії.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Застосування знань різних галузей науки, техніки, мистецтва й ремесла у судочинстві на сучасному етапі розвитку суспільних відносин є вже буденним. Оскільки поширення новітніх технологій полегшує процес вчинення злочину й урізноманітнює його види та способи, то і протидія злочинності має будуватися на останніх досягненнях науково-технічного прогресу. Стрімкий розвиток сучасного суспільства не омине сфери судочинства, а використання спеціальних знань для з'ясування істини в адміністративному, господарському, цивільному та кримінальному провадженні набуває дедалі більшого значення.

Особливо складними є завдання, вирішення яких потребує інтеграції спеціальних знань. Інтеграційні процеси в суспільстві впливають і на експертну діяльність. З огляду на складність і багатовекторність поставлених перед експертом завдань дедалі частіше виникає потреба у проведенні комплексних експертиз та експертних досліджень.

Проведення комплексних судово-експертних досліджень є складною формою інтеграції спеціальних знань із залученням відповідних фахівців. З одного боку, сучасні злочини є доволі складними за змістом і професійними й організованими за формою, з іншого, – євроінтеграційний напрям розвитку України спонукає до реформування органів кримінальної юстиції й адаптування законодавства України до норм міжнародного права. Усе це вимагає аналізування комплексної експертної діяльності щодо формулювання проблемних питань її проведення, які існують у сфері експертного забезпечення правосуддя [1].

Зокрема, пильної уваги потребує комплексна судова експертиза встановлення факту й обставин контактної взаємодії, проведення якої є необхідним під час розслідування дорожньо-транспортних пригод, убивств і зґвалтувань. Існує практична необхідність у застосуванні спеціальних знань під час розслідування згаданих злочинів, але відповідне методичне забезпечення застаріло або відсутнє взагалі.

Стан дослідження проблеми

У теорії криміналістики та судової експертизи ґрунтовно досліджено окремі аспекти комплексних експертиз: поняття і зміст комплексних експертиз, процесуальне значення висновків такої експертизи, спеціальні методи й методики, які при цьому слід застосовувати, оцінювання й використання здобутих у процесі доказування даних тощо [2, с. 90].

Вагомий внесок у розроблення теоретичних і практичних питань комплексних судових експертиз та експертних досліджень зробили такі вчені України й зарубіжжя: Т. В. Аверьянова, Л. Ю. Ароцкер, В. Ф. Берзін, Р. С. Белкін, А. І. Вінберг, В. Г. Гончаренко, Н. І. Клименко, З. О. Ковальчук, Ю. Г. Корухов, В. О. Коновалова, Н. П. Майліс, А. А. Макарян, Н. Т. Малаховська, З. С. Меленевська, О. М. Моїсеєв, М. С. Романов, О. Р. Россинська, М. В. Салтевський, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, Т. Е. Сухова, Н. М. Ткаченко, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський, О. Р. Шляхов та ін. [3; 4; 5; 6].

Проте станом на сьогодні деякі питання, розглянуті цими науковцями, залишилися поза увагою законодавців, а слушні пропозиції вчених досі не знайшли реалізації у практичній діяльності. Відсутність законодавчого закріплення породжує складнощі в експертній практиці та потребує додаткового висвітлення й опрацювання.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз правового регулювання комплексних експертиз та їх методичного забезпечення, у зв'язку з чим заплановано виконати такі завдання: аналіз сучасного стану методичного забезпечення питань призначення та проведення комплексних експертиз, розроблення основних напрямків удосконалення методології комплексних судово-експертних досліджень контактної взаємодії об'єктів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що узагальнено теоретичні напрацювання, присвячені методології комплексних судово-експертних досліджень, підкреслено недостатність методичного забезпечення такого різновиду досліджень та обґрунтовано необхідність розроблення загальної й окремих методик.

Виклад основного матеріалу

Виявлення під час експертного дослідження у певних випадках наявності окремих ознак чи властивостей не може дати чіткої та категоричної відповіді на поставлене питання, тоді як дослідження всієї сукупності визначених станів, властивостей, обставин та механізму слідоутворення дає змогу повною мірою з'ясувати загальну картину події, що відбулася. Тут головним завданням є інтеграція спеціальних знань різних галузей науки або різних напрямів однієї галузі знань.

Питання чіткої організації проведення комплексних експертиз є тісно пов'язаним із проблемою законодавчого регламентування комплексної експертизи загалом. На законодавчому рівні їх проведення (загальні принципи) врегульовано окремими положеннями процесуального законодавства. Проте у різних галузях вітчизняного судочинства такі процесуальні норми відрізняються одна від одної [7, с. 146].

Важливість проведення комплексних експертиз не викликає сумнівів, утім, сьогодні їх статус у кримінальному процесі окремо не визначено, що можна вважати серйозною прогалиною в чинному кримінальному процесуальному законодавстві.

На необхідності передбачити у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) положення щодо комплексної експертизи багато науковців і практиків наголошувало ще на етапі розроблення та обговорення проекту КПК України. Наприклад, А. І. Лозовий та Е. Б. Сімакова-Єфремян пропонували доповнити КПК України нормою щодо комплексної експертизи, яка має проводитись у випадках, коли для вирішення питання потрібні спеціальні знання в різних галузях науки, техніки, мистецтва тощо або в різних напрямках однієї галузі знань; комплексна експертиза може бути доручена як комісії експертів, так і одному експертові, який володіє знаннями в різних галузях, які необхідно застосувати для вирішення питання. Комісія експертів проводить дослідження, виходячи

з компетенції кожного з її членів, про що зазначається у висновку, і формулює загальний висновок [2, с. 92; 8, с. 190–191].

У відомчій Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій Наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями), подано основні положення про комплексну судову експертизу¹.

Звертаємо увагу на ту обставину, що неповнота, нечіткість або недостатність норм можуть спричинити виникнення певних проблем щодо визнання судової експертизи комплексною. Питання комплексності виникають, наприклад, у разі одночасного застосування різних методик дослідження з одного напрямку певної галузі знань.

Комплексні експертизи мають виконуватися на основі методик комплексних експертних досліджень, зареєстрованих у відповідному Реєстрі методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України². Станом на цей час там передбачено 24 офіційні методики проведення комплексних експертиз³. Оскільки тільки в розробленій у Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» загальній методиці призначення та проведення комплексних судових експертиз, що виконує комісія експертів, зазначено 48 різновидів комплексних досліджень, можна констатувати недостатнє методичне забезпечення цього напрямку [2, с. 96].

У наукових працях Е. Б. Сімакової-Єфремян окремо зауважено, що під час організації в експертних установах комплексних досліджень виникають проблеми, спричинені недоопрацюванням теоретичних засад, а через це – і певні прогалини у процесуальному законодавстві щодо нормативного врегулювання питань призначення та проведення комплексних експертиз. Авторка звертала увагу на недостатню методичну базу комплексних досліджень, згадуючи про дефіцит відповідних експертних методик [9, с. 187]. Зазначимо, що з підготовкою дисертаційної роботи на здобуття вченого ступеня доктора юридичних наук «Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень» (2017 р.) [3] теоретичні питання комплексних судово-експертних досліджень були реалізовані на достатньо високому науковому рівні, однак окремі методики й сьогодні не мають достатньої кількості, щоб забезпечувала вказані

---

¹ Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. Наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення: 19.12.2020).

² Реєстр методик проведення судових експертиз : сайт. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua> (дата звернення: 19.12.2020).

³ Там само.

питання за різними об'єктами та обставинами контактування під час призначення та проведення судових експертиз.

Зараз важливого значення для судово-слідчої й судово-експертної практики набуває комплексна судова експертиза встановлення факту і обставин контактної взаємодії. Під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних справ часто провідну роль відіграє встановлення факту перебування декількох об'єктів у взаємодії один з одним та з певною локалізованою ділянкою місцевості. Водночас не завжди можна достеменно з'ясувати індивідуальні ознаки об'єктів взаємодії, що вплинули один на одного. Саме тому дослідники пропонують для визначення факту контактування досліджувати сукупність виявлених родових і групових ознак та механізмів взаємодії за кожною контактною ділянкою та в разі їх збігу оцінювати виявлений контактано-взаємодіючий комплекс як достатній для формулювання категоричного висновку про факт і обставини контактної взаємодії. Прикладом цього може слугувати практика розслідування вбивств, згвалтувань тощо, коли визначення факту взаємодії одягу злочинця з одягом жертви, з ґрунтовою поверхнею місця події та її рослинним покривом має важливе доказове значення. Це стосується і розслідування дорожньо-транспортних пригод, крадіжок та інших небезпечних злочинів [4].

Як зазначає Е. Б. Сімакова-Єфремян, загальним об'єктом цієї категорії комплексних досліджень є контактано-взаємодіючий комплекс, що охоплює: сліди контактування предметів одягу, взуття, знаряддя, інструментів, зброї, транспортних засобів, тіла людини та/або тварини, трупа тощо між собою та/або з навколишнім середовищем; предмети й решту матеріальних утворень, на яких зафіксовано ці сліди і які ці сліди залишають (одяг, взуття, знаряддя, інструменти, транспортні засоби, зброя, ґрунт, елементи речової обстановки місця події тощо); виявлені та досліджені експертом латентні сліди й мікрочастки; похідні речових доказів (моделі, зліпки з поверхонь слідів і предметів, фотознімки й інші додатки до протоколів слідчих дій тощо); живі особи; труп або його частини; тварини; рослини; споруди; місце події; зразки для порівняльного дослідження, зокрема зібрані експертом зразки, порівняльні матеріали (еталони), наявні у банку даних судово-експертної установи; інші матеріали справи (висновки первинних експертиз, коли призначають додаткову або повторну експертизу) і матеріали, здобуті в процесі оперативно-розшукової діяльності (фото-, кінодокументи, відеозаписи) тощо [3, с. 416].

Попри те що дослідження контактної взаємодії охоплює такий широкий спектр об'єктів, у Реєстрі методик проведення судових експертиз зареєстровано лише чотири методики, пов'язані з цим напрямом: «Методика комплексного криміналістичного дослідження

контактно-взаємодіючих або розділених на частини об'єктів» (1977 р.), «Методика дослідження факту контактної взаємодії комплектів одягу між собою та іншими об'єктами» (1983 р.), «Комплексна методика ідентифікації та встановлення факту контактної взаємодії знаряддя злочину» (1987 р.) та «Встановлення механізму контактної взаємодії транспортних засобів» (1988 р., 1990 р.)¹. Отже, значна частина джерел доказів, які можуть вплинути на перебіг і результати кримінального провадження, залишається поза увагою слідчих та експертів.

У наукових колах точиться дискусія щодо основних аспектів визначення контактної взаємодії об'єктів. Наприклад, такі науковці, як В. Ф. Берзін, З. О. Ковальчук і З. С. Меленевська, не вважають проведення комплексної експертизи контактної взаємодії необхідним та наполягають на тому, що в разі взаємодії двох чи більше об'єктів вирішується декілька самостійних ідентифікаційних завдань, які необґрунтовано замінювати одним питанням визначення контактної взаємодії [10].

Існує й інша позиція вчених щодо розглядуваного питання. Спростовуючи наведену тезу, М. Я. Сегай і В. К. Стринжа підкреслюють, що все це було б логічним за умови, що слід відображує лише властивості «ділянки» об'єкта, яка перевіряється, і являє собою конгломерат відокремлених та ізольованих «ділянок». Зокрема, вони зазначають: за таких обмежень запропонована абстрактна логічна схема жорсткого закріплення «слід – ділянка об'єкта, що перевіряється» дійсно видається бездоганною, а обмеження, що забороняють підсумовувати інформацію від різних слідів для вирішення «нереальних» ідентифікаційного та неідентифікаційного завдань, – обґрунтованими. Однак у дійсності, по-перше, слід відображає не лише окрему властивість конкретної ділянки об'єкта, а й багато взаємопов'язаних властивостей об'єкта контактування, а також механізм слідоутворення. По-друге, сам шуканий об'єкт – це не сума властивостей ізольованих ділянок, що відобразилися в слідах, а цілісна, багатоякісна система різноманітних «інформаційних» полів, як власних, так і сприйнятих під час взаємодії з матеріальним середовищем. На конкретних прикладах М. Я. Сегай зі співавтором обґрунтовано доводять реальність вирішення експертних завдань за принципами оптимізації мети експертного пізнання [11, с. 58–61]. Крім того, й М. С. Романов звертав увагу на підвищення ефективності проведення комплексних експертиз у разі визначення факту контактної взаємодії, адже достатня сукупність родових ознак, що утворюють індивідуальний комплекс, дає змогу ідентифікувати об'єкти та встановити факт їх взаємодії [12; 13]. Ми підтримуємо цю концепцію, та для її розвитку разом з

---

¹ Там само.

іншими ученими зауважимо, що правильним є підхід Е. Б. Сімакової-Єфремян, за яким інтеграційним об'єктом, про який ідеться, є контактано-взаємодіючий комплекс (загальний об'єкт комплексної експертизи контактаної взаємодії) [3]. Як зазначено у дослідженнях згаданої авторки, в судово-експертній практиці траплялися випадки, коли намагання вирішити питання про взаємне контактування об'єктів виявлялося марним, оскільки надана на експертизу доказова інформація мала характер загальних малоінформативних ознак [14]. Водночас комплексне аналізування ознак, які доповнюють одна одну, в їх сукупності та в сукупності з установленням механізму слідоутворення дає змогу визначити ці ознаки більш точно і зробити висновок у категоричній формі.

Висновки

Спираючись на викладене, можна дійти висновку про існування й на сьогодні проблеми, пов'язаної з недостатнім методичним забезпеченням комплексних досліджень. У Реєстрі методик проведення судових експертиз на разі зареєстровано лише 24 методики комплексних експертиз, частину з яких розроблено ще в 70–80-х роках минулого століття. Глибоке, всебічне дослідження питання та розроблення загальної й окремих методик установлення факту контактаної взаємодії об'єктів (залежно від їх видів та механізму контактування) стане важливим інструментом для вирішення вказаного інтеграційного завдання судової експертизи.

Список бібліографічних посилань: **1.** Гула Л. Теоретичні основи проведення комплексних судових експертиз. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2018. Вип. 19. С. 125–129. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/sep/18323/21.pdf> (дата звернення: 19.12.2020). **2.** Арешонков В. В. Проблеми призначення та проведення комплексних експертиз під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень. *Юридична психологія.* 2015. № 1. С. 90–96. **3.** Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 503 с. **4.** Романов М. С., Єфремян Е. Б. Об'єкт, предмет і метод криміналістичного дослідження контактано-слідової взаємодії об'єктів. *Вісник Академії правових наук України.* 1998. № 3 (14). С. 119–127. **5.** Берзин В. Ф., Ковальчук З. А., Меленевская З. С. О сущности вопроса об установлении контакта (контактного взаимодействия) объектов. *Криминалистика и судебная экспертиза.* 1986. Вып. 33. С. 8–15. **6.** Белкин Р. С., Винберг А. И. Криминалистика и доказывание. Методологические проблемы. М., 1969. 216 с. **7.** Гора І. В. Комплексна судова експертиза в аспекті дослідження міжгалузевого інституту судових експертиз в судочинстві України. *Вісник Академії адвокатури України.* 2014. Т. 11, № 3. С. 145–153. **8.** Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б.

Проблемні питання призначення та проведення судової експертизи в проекті нового Кримінального процесуального кодексу України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2011. Вип. 11. С. 190–200. **9.** Сімакова-Єфремян Е. Б. Науково-методичні проблеми комплексних судово-експертних досліджень. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 185–195. **10.** Берзин В. Ф., Ковальчук З. А., Меленевская З. С. Установление факта контактного взаимодействия объектов (критический анализ экспертного исследования). *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1991. Вып. 43. С. 42–50. **11.** Сегай М. Я., Стринжа В. К. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии). Киев : Ин Юре, 1997. 174 с. **12.** Романов Н. С. О спорных вопросах решения идентификационных задач в комплексной судебной экспертизе. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1986. Вып. 33. С. 15–22. **13.** Романов М. С., Єфремян Е. Б. Загальнометодичні питання експертного дослідження контактної взаємодії об'єктів. *Криміналістика та судова експертиза*. 2000. Вип. 49. С. 26–32. **14.** Єфремян Е. Б. Судова експертиза контактної взаємодії об'єктів у світлі теорій відображення, інформації та криміналістичної ідентифікації. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 4 (19). С. 164–172.

Надійшла до редколегії 22.12.2020

Sylenok K. P., Hrosheva O. Yu. Regarding the Issue on Multidisciplinary Forensic Examinations to Establish the Fact of Contact Interaction

The authors of the article analyze theoretical developments on the status of multidisciplinary forensic examinations. Attention is paid to the analysis of the state of legal and methodological support in the appointment and conduct of multidisciplinary forensic examinations. On the example of multidisciplinary forensic examination on the establishment of the fact and circumstances of objects contact interaction, the authors have demonstrated the insufficiency of methodological support in this area and have substantiated the need to develop common and individual methods.

Attention is drawn to availability of a practical need for widespread use of multidisciplinary forensic examinations within investigative and judicial practice. Opinions of scholars concerning the expediency and scientific substantiation of carrying out multidisciplinary forensic examinations for establishing the fact and circumstances of contact interaction are analyzed. The lack of a full legislative and methodological regulation in this area leads to difficulties in forensic expert practice and requires additional coverage and pressing.

Discussion in the scientific community as to the main aspects of determining the fact of contact interaction of objects has been going on for a long time. Some scholars strongly suggest that while interaction of two or more objects, several individual independent identification tasks are being resolved and the absence of at least one individualizing feature does not provide grounds for drawing a firm conclusion on the fact of contact interaction. We adhere to a

different opinion of scholars and believe that a trace reflects both a particular property of a specific contact area and many interconnected properties of all objects in contact, and most important: the mechanism of trace formation. In the course of establishment of sufficient, unique set of generic (group) features and features of the contact mechanism, the individual complex allowing us to establish the fact of contact interaction of objects is formed.

Key words: multidisciplinary forensic examinations, methodological support, methods, Register of forensic examination methods, legislation, multidisciplinary forensic examination to establish the fact and circumstances of contact interaction.

